

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен “доктор”, професионално направление ш. 3.8. Икономика, научна специалност „Икономика и управление (земеделие)

Тема и автор на дисертационния труд: “Поземлените отношения и влиянието на институционалната среда върху българското селско стопанство”, разработен от **Михаела Михайлова Михайлова**, докторант на самостоятелна подготовка към Институт по аграрна икономика, Селскостопанска академия

Член на научното жури: проф. д-р Нина Михайлова Котева, Институт по аграрна икономика, ш.3.8. Икономика, научна специалност „Икономика и управление (на земеделските стопанства)“, заповед №РД 05-28/15.2.2022 г. от Председателя на ССА

I. Кратко представяне на докторанта

През 2015 г. докторант **Михаела Михайлова** завършва бакалавърска степен в УНСС специалност „Международни икономически отношения“. В периода 2015-2021 г. придобива две магистърски степени: по международни икономически отношения в УНСС и по право на Европейския съюз в СУ „Кл. Охридски“.

От 2018 г. е назначена като асистент в Институт по аграрна икономика. На тази позиция участва в разработването на изследователски проекти, финансирани от ССА, ФНИ и др. институции, има участия с доклади в национални и международни конференции, редица публикации в реферирани и индексирани научни списания. Има 2 специализации в Унгария (2019 г.) и Полша (2021 г.) в сродни институти по аграрна икономика. Изследователските ѝ интереси са насочени в областта на поземлените отношения и биоикономика. През 2018 г. е зачислена и като докторант на самостоятелна подготовка към ИАИ. Тя изпълни предсрочно всички дейности, предвидени в индивидуалния ѝ учебен план.

В своята изследователска работа, **Михаела Михайлова** се утвърждава като млад, инициативен, отговорен и перспективен научен работник.

II. Обща характеристика на дисертацията и автореферата – обем и структура

Дисертационният труд е в общ обем от 234 страници и представлява цялостно завършено изследване на поземлените отношения, институционалната среда, техните връзки и влияние върху социално-икономическото развитие на българското селското стопанство. Дисертационният труд е добре структуриран като следва класическия формат на изследване: увод, теоретико-методологическа и методическа, аналитична и

конструктивна част, заключение и ползвана литература. Задължителните за една дисертация - цел, задачи, обект и предмет на изследването са формулирани и логически обвързани помежду си и със заглавието. След проведен преглед и анализ на достигнатото ниво на знание в изследваната област са обосновани актуалността и значимостта на изследването, тезата и хипотезите, които са убедително доказани. Обемът и типът на събраната информация отговаря на изискванията на изследването, обработката на данните е професионално, визуализацията на резултатите е на добро равнище (4 фигури, 44 графики и 20 таблици). Големият брой ползвани литературни източници - 242, от които 219 чуждестранни, са солидна база за добро познаване на проблематиката.

Представеният автореферат е с обем от 39 стр. В него коректно е представено съдържанието на дисертационния труд, като е акцентирано на основните моменти във всяка глава, получените резултати, изводи и препоръки. Във автореферата се съдържат задължителната справка за приносите и списък на публикациите по дисертацията.

III. Актуалност на проблема

В дисертационния труд се разглеждат важни и недостатъчно изследвани въпроси на икономиката на селското стопанство в страната – динамиката на поземлените отношения в резултат на промените в институционалната среда, оказващи влияние върху развитието на селското стопанство. През последните три десетилетия протичащите процеси, свързани с използването на земята в резултат на проведената поземлена и аграрна реформа и след присъединяването на страната към общото европейско икономическо пространство са съпътствани с редица проблеми. Практически и научен интерес представляват изследванията на поземлените отношения в динамично променящата се институционална среда, разкриването на проблемите и търсене на ефективни решения.

От една страна, земята като основен и незаменим ресурс, а от друга - необходимостта от изследване и разкриване на проблемите при поземлените отношения при променящата се институционална среда, определят актуалността и значимостта на дисертационния труд.

IV. Литературна осведоменост и теоретична подготовка на кандидата

Изборът на сложното тематично поле на дисертационното изследване е резултат от задълбочено и целево надграждане на знание за състоянието и развитието на стопанската система, придобити от бакалавърския, магистърските курсове и обучението в свободна докторантура. Има синергийни натрупвания, резултат от придобити знания и

надграждане при изследване на актуални проблеми, каквито са социално-икономическата система на земеделието и развитието на селските райони в резултат на пълноценно, мотивирано и продуктивно участие в редица научни проекти на автора. Съвкупността от знание, експертиза и творческо любопитство формират добрата осведоменост и теоретична подготовка на докторанта, които са важни условия за получаването на качествен научен продукт. Това дава възможност на автора за:

- обобщаване и надграждане на известните теоретико-методологически възгледи, умело постигнато в първата глава;
- синтезиране и презентиране на приетите методически решения в аналитичен вид, показано във втората глава;
- извеждане на резултати и формулиране на насоки за развитие, които рамкират съдържателността на третата глава.

V. Методически подход

В дисертационното изследване е избран подходящ методически инструментариум, обвързан с хипотезите, поставената цел и формулираните задачи. С оглед на интердисциплинарността, обхвата на проучването и за обективизиране на изследователския процес, сполучливо са комбинирани два метода - PESTLE анализ и модел „Четири нива на социално-икономически анализ“. PESTLE анализът дава възможност да се идентифицират ключовите макроикономически фактори, които оказват влияние върху развитието на селското стопанство. Четирите нива на социален анализ е теоретичен модел, който предполага анализиране на социално-икономическите промени в системата на селското стопанство и тяхното отражение върху поземлените отношения. Правилно периодът на изследването е разделен на два подпериода, предвид различната институционална среда и различните методологични решения при събирането на емпиричната информация.

За прогнозиране на насоките за развитие на поземлените отношения са използвани моделите - капитализация на земята и CAPRI за моделиране на политики, адаптирани към условията на нашата страна. Посочените подходи и методи на изследване са съобразени със спецификата на разглежданите въпроси. Демонстрирано е много добро познаване и резултатно използване на посочените икономически методи. Широкият набор от съвременни и иновативни методи за изследване дават възможност на автора за анализ и оценка на състоянието, за разкриване на причинно-следствените връзки, факторни зависимости и формиране на насоки за развитие на поземлените отношения.

VI. Значимост и убедителност на получените резултати, интерпретации и изводи

Проблематиката, свързана с поземлените отношения е трудна, но значима и непреходна, тъй като процесите в селското стопанство са динамични и в процес на усъвършенстване, пряко повлияни от институционалната среда.

Поземлените отношения и темата за земята се разглеждат още в зародиша на икономическите теории, в които земята се определя като основен производствен фактор в системата ” земя – труд – капитал“. Всяко изследване на поземлените отношения в системата на социално-икономическите отношения е полезно за науката и практиката.

В **първа глава** е очертана методологическата и методическа рамка на изследването с ясно разграничение между двете. Висока оценка заслужава задълбоченото и систематизирано проучване на теориите на отделни икономически школи, течения и становища на различни автори, послужило като солидна основа на изследването в дисертационния труд. Изведена е значимостта на процесите при използване на поземлените ресурси при формиране на икономическите теории, школи и направления. Въз основа на богат исторически преглед на икономическите теории са открити различията в разбиранията за специфичната роля на земята в стопанската практика в процеса на развитие на обществените отношения. Направеният критичен преглед на научната литература убедително доказва в икономически план силното влияние на институционалната среда върху развитието на поземлените отношения.

С разглеждането на същността на всеки от методите, техните особености, положителни и отрицателни страни, авторът добре е обосновал подборът на използвания методически инструментариум, което му дава възможност да направи структурирано изследване на влиянието на институционалната среда върху поземлените отношения и да очертае насоките на тяхното бъдещо развитие.

Във **втора глава**, фокусът на анализа на поземлените отношения е към промените в двата периода на институционалните трансформации в социално-икономическата среда и в стопанската конюнктура у нас, както и към динамичните промени в българското законодателство, имащо пряко връзка със селското стопанство. В тази част много добре е обработена, систематизирана и анализирана емпиричната информация, очертани тенденциите и открити проблемите. Докторантът демонстрира много добри познания и критично анализира сложните социално-икономически процеси в българското селско стопанство. Приложен е за първи път PESTE анализ, чрез който се разкрива комплексното влияние на факторите върху институционалната среда. С важно

практико-приложно значение са получените резултати от изследването, че политическата, икономическата, социалната и законодателна среда имат по-голяма тежест от технологичната и екологичната за формиране на облика на нашето селско стопанство. С използването на адаптирания теоретичен модел за Четирите нива на социален анализ при разглеждането на двата периода на трансформация на нашето селско стопанство е очертано влиянието на поземлените отношения върху социално-икономическите промени в отрасъла. С голямо практическо значение е очертаното влияние на отделните фактори върху пазарната цена на земята и връзката ѝ с равнището на рентата.

Трета глава съдържа конструктивни и обосновани виждания на автора по отношение на насоките за развитие на поземлените отношения в страната в контекста на модернизиранията ОСП на ЕС (2021-2027). Въз основа на изследване на капитализацията на земеделската земя в условията на евроинтеграция и анализиранияте взаимовръзки, авторът убедително доказва, че най-важните фактори са наемът на земята и факторният доход.

Разработените сценарии в резултат на успешно адаптирания и приложен иновативен CAPRI модел, биха могли да послужат при разработване на бъдещи политики и мерки. Безспорен интерес и висока положителна оценка заслужават постигнатите резултати от моделирането: разкриването на дисбаланси в резултат от подпомагането по Първи стълб на ОСП; разкритите по-големи възможности за структурни промени в редица сектори от животновъдството.

VII. Приноси на дисертационния труд

В настоящия дисертационен труд се открояват приноси, които са лично дело на автора и произтичат от изследването.

Научни приноси:

- Изведена е значимостта на процесите при използване на поземлените ресурси при формиране на икономическите теории, школи и направления и доказано силното влияние на институционалната среда върху развитието на поземлените отношения, с което се обогатяват и надграждат познанията в тази област.

- Адаптиран е теоретичният модел за четирите нива на социален анализ в съответствие с нуждите на изследването, което осигурява цялостно анализиране на институционалната среда и изследването на връзките между развитието на поземлените отношения и влиянието им върху социално-икономическата промени в селското стопанство.

Научно-приложни приноси:

- Идентифициран е комплексът от фактори и тяхната различна тежест върху формирането на институционалната среда в резултат на оригинално използване на PESTLE анализ на селското стопанство и на поземлените отношения в страната.
- Разработените сценарии и разкрити дисбаланси в българското селско стопанство при прилагането на адаптирания CAPRI модел.

VIII. Публикационна активност и оценка на качеството на научните публикации

Съществени части от дисертационния труд са публикувани в две статии, съгласно приложения списък. Първата статия е самостоятелна, публикувана в списание с импакт фактор (Q3) и импакт ранг, което е индексирано от SCOPUS и Web of science. В тази статия е направен обзорец анализ на състоянието на българското селско стопанство като е използван PESTLE модел. Високата научна стойност на статията и големият научен интерес се потвърждават от броя на цитиранията - 6 като 4 от тях са в индексирани списания. Втората статия е в съавторство с научния ръководител и се разглежда влиянието на институционалната среда върху поземлените отношения като се очертават синергийните ефекти. Резултатите в статията са атестат за добрата теоретична подготовка и надграждане на знанията на докторанта.

IX. Критични бележки, въпроси и препоръки към кандидата

По предложения за рецензиране дисертационен труд могат да се направят следните бележки:

- Считаю, че е целесъобразна корекция във формулираната цел, тъй като разкриването на проблемите също е в резултат на анализ. В така формулираната цел най-голяма тежест е дадена на очертаването на насоките и предложенията за подобряване на прилагането на общностната политика в областта на поземлените отношения в българското селско стопанство, а това е само една от задачите.

- Предвид добрата теоретична подготовка, в богатия литературен преглед на икономически школи, течения и становища на автори, очаквах по-добре да се открие личното мнение на автора и неговото по-категорично становище по разглежданите основни категории.

- На основата на компетентния задълбочен анализ на сложните социално-икономически процеси в селското стопанство могат да се обогатят и разширят изводите

и обобщенията, защото там най-добре се открояват постигнатите резултати от изследването.

Позволявам си да отправя препоръка към автора - да продължи изследванията в тази сложна и непреходна проблематика, да надгради и задълбочи постигнатите резултати в посока как новите европейски зелени политики и регулации (Зелената сделка на ЕС) ще се отразят върху развитието селското стопанство и на поземлените отношения в страната.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

В представения научен труд, посветен на актуален и значим проблем за българското селско стопанство, авторът демонстрира задълбочена теоретична подготовка, показва умения да анализира сложни социално-икономически процеси, да обобщава и предлага конструктивни решения. Считаю, че представеният научен труд на тема "Поземлените отношения и влиянието на институционалната среда върху българското селско стопанство" отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности в ССА, което ми дава основание да го оценя ПОЛОЖИТЕЛНО.

Въз основа на гореизложеното предлагам да се присъди на **Михаела Михайлова Михайлова** образователната и научна степен "доктор" в професионално направление ш.3.8. Икономика, научна специалност „Икономика и управление (земеделие).

Заличено на основание ЗЗЛД

Дата: 9.03.2022 г.

ИЗГОТВИЛ РЕЦЕНЗИЯТА: ✓

/проф. д-р Нина Котева/

REVIEW

on a dissertation for the award of educational and scientific degree "Doctor", professional field 3.8. **Economics**, scientific specialty "**Economics and Management (Agriculture)**"

Topic and author of the dissertation: "Land Relations and the Influence of the Institutional Environment on Bulgarian Agriculture", elaborated by Mihaela Mihaylova Mihaylova, PhD student in self-study at the Institute of Agricultural Economics at Agricultural Academy.

Member of the scientific jury: Prof. Dr. Nina Mihaylova Koteva, Institute of Agricultural Economics (IAE), 3.8. Economics, scientific specialty "Economics and Management (of Agricultural Holdings)", Order No RD 05-28 / 15.2.2022 by the Chairman of the Agricultural Academy.

I. Brief presentation of the PhD student

In 2015, the PhD student Mihaela Mihaylova graduated with a bachelor's degree from the University of National and World Economy, in International Economic Relations. In the period 2015-2021 she obtained two master's degrees: in international economic relations at the University of National and World Economy and in European Union law at Sofia University "Kliment Ohridski".

Since 2018 she has been employed as an assistant at the Institute of Agricultural Economics. In this position she participates in the elaboration of research projects funded by the Agricultural Academy, National Scientific Fund and other institutions; she has participated with reports in national and international conferences, she has a number of publications in peer-reviewed and indexed scientific journals. She accomplished 2 specializations in Hungary (2019) and Poland (2021) in related institutes of agricultural economics. Her research interests are in the field of land relations and bio-economics. In 2018 she was enrolled as a PhD student in independent training at IAE. She completed ahead of schedule all the activities provided for in her individual curriculum.

In her research activity M. Mihaylova has been confirmed as a young, responsible and promising researcher.

II. General characteristics of the dissertation and the abstract - volume and structure

The dissertation has a total volume of 234 pages and is a complete study of land relations, institutional environment, their relationships and impact on socio-economic development of Bulgarian agriculture. The dissertation is well structured following the classical format of research: introduction, theoretical-methodological and methodological, analytical and constructive part, conclusion and used literature. The obligatory ones for a dissertation - goal, tasks, object and subject of the research are formulated and logically connected with each other and with the title. After a review and analysis of the achieved level of knowledge in the research

area, the research relevance and importance have been substantiated, the thesis and the hypotheses were convincingly proven. The volume and the type of information collected meet the requirements of the study, the data processing is professional, the visualization of results is at a good level (4 figures, 44 graphs and 20 tables). The large number of used literature sources - 242, of which 219 foreign, are a solid basis for a good knowledge of the issue.

The presented abstract has a volume of 39 pages. It correctly presents the content of the dissertation, emphasizing the main points in each chapter, the results, conclusions and recommendations. The abstract contains the obligatory reference for the contributions and a list of the dissertation publications.

III. Relevance of the problem

The dissertation deals with important and insufficiently researched issues of the agricultural economy in the country - the dynamics of land relations as a result of changes in the institutional environment, affecting the development of agriculture. Over the last three decades, the ongoing processes related to land use as a result of the land and agricultural reform and after the country's accession to the common European economic area have been accompanied by a number of problems. Big practical and scientific interest present the land relations researches, in the dynamically changing institutional environment, the discovery of problems and the search for effective solutions.

On the one hand, land as a major and indispensable resource, and on the other - the need to study and discover the problems of land relations in a changing institutional environment, determine the relevance and importance of the dissertation.

IV. Literary awareness and theoretical training of the candidate

The choice of the complex thematic field of the dissertation research is a result of in-depth and targeted upgrading of knowledge about the state and development of the economic system, acquired from the bachelor's, master's and self-study doctoral studies. There are synergistic accumulations, as a result of acquired knowledge and upgrading in the study of current issues such as the socio-economic system of agriculture and rural development as a result of full, motivated and productive participation in a number of scientific projects of the author. The combination of knowledge, expertise and creative curiosity form the good awareness and theoretical training of the doctoral student, which are important conditions for obtaining a quality scientific product. This allows the author to:

- summarize and upgrade the well-known theoretical and methodological views, skillfully achieved in the first chapter;
- synthesize and present the adopted methodological decisions in analytical form, shown in the second chapter;

- output results and formulate development guidelines that frame the content of the third chapter.

V. Methodical approach

In the dissertation research, an appropriate methodological toolkit is selected, related to the hypotheses, the set goal and the formulated tasks. In view of the interdisciplinarity, the scope of the research and the objectification of the research process, two methods have been successfully combined - PESTLE analysis and the model "Four levels of socio-economic analysis". The PESTLE analysis gives opportunity to identify the key macroeconomic factors influencing the development of agriculture. The "four levels of social analysis" is a theoretical model that involves analyzing the socio-economic changes in the agricultural system and their impact on land relations. Properly, the study period is divided into two sub-periods, given the different institutional environment and different methodological decisions in collecting empirical information.

To forecast the guidelines for the development of land relations have been used the following models - land capitalization and CAPRI for modeling policies adapted to the conditions of our country. The indicated approaches and methods of research are in accordance with the specificity of the considered issues. Very good knowledge and effective use of the mentioned economic methods has been demonstrated. The wide range of modern and innovative research methods allows the author to analyze and assess the situation, to reveal the cause-effect relationships, factor dependencies and the formation of guidelines for the development of land relations.

VI. Significance and persuasiveness of the obtained results, interpretations and conclusions

The issue related to land relations is difficult, but significant and intransigent, as the processes in agriculture are dynamic and in the process of improvement, directly influenced by the institutional environment.

Land relations and the topic of land are considered in the embryo of economic theories, in which land is defined as a major factor in the system "land - labor - capital". Any study of land relations in the system of socio-economic relations is useful for science and practice.

The **first chapter** outlines the methodological framework of the study. The in-depth and systematic study of the theories of different economic schools, currents and opinions of various authors deserves high praise as a solid basis for research in the dissertation. The importance of the processes in the use of land resources in the formation of economic theories, schools and directions has been presented. Based on a rich historical review of economic theories, differences have been highlighted in understandings of the specific role of land in economic practice in the process of social relations development. The critical review of the scientific literature convincingly proves in economic terms the strong influence of the institutional environment on the development of land relations.

By considering the nature of each of the methods, their features, pros and cons, the author has well justified the selection of methodological tools used, which allows him to make a structured study of the impact of the institutional environment on land relations and to outline the direction of their future development.

In the **second chapter**, the focus of the analysis of land relations is on the changes in the two periods of institutional transformations in the socio-economic environment and the economic situation in our country, as well as on dynamic changes in Bulgarian legislation directly related to agriculture. In this part the empirical information is very well processed, systematized and analyzed, the trends are outlined and the problems are highlighted. The doctoral student demonstrates very good knowledge and critically analyzes the complex socio-economic processes in Bulgarian agriculture. For the first time, a PESTLE analysis was applied, which reveals the complex impact of factors on the institutional environment. The obtained results of the study have practical and applied signification about the political, economic, social and legislative environment having more weight than the technological and environmental ones for the image of our agriculture. Using the adapted theoretical model for the Four Levels of Social Analysis in considering the two periods of transformation of our agriculture, the impact of land relations on socio-economic changes in the industry is outlined. The outlined impact of individual factors on the market price of land and its relationship with the level of rent have a great practical importance.

The **third chapter** contains constructive and substantiated views of the author regarding the guidelines for the development of land relations in the country in the framework of the modernized EU CAP (2021-2027). Based on a study of the capitalization of agricultural land in the context of European integration and the analyzed relationships, the author convincingly proves that the most important factors are the land rent and the factor income.

The developed scenarios as a result of the successfully adapted and implemented innovative CAPRI model could be used in the development of future policies and measures. The achieved results of the modeling deserve indisputable interest and high positive assessment: the detection of imbalances as a result of the support under the First Pillar of the CAP; revealed greater opportunities for structural change in a number of livestock sectors.

VII. Contributions of the dissertation

In the present dissertation work, contributions stand out, which are the personal work of the author and arise from the research.

Scientific contributions:

- The importance of the processes in the use of land resources in the formation of economic theories, schools and areas has been deduced as well as the strong influence of the institutional environment on the development of land relations, which enriches and upgrades knowledge in this area.

- The theoretical model for the Four Levels of Social Analysis has been adapted in accordance with the needs of the study, which provides a comprehensive analysis of the institutional environment and the study of the links between land development and their impact on socio-economic change in agriculture.

Scientific-applied contributions:

- The complex of factors and their different weight on the formation of the institutional environment as a result of the original use of PESTLE analysis of agriculture and land relations in the country have been identified.
- Scenarios have been developed and imbalances have been revealed in the Bulgarian agriculture as a result of the application of the adapted CAPRI model.

VIII. Publication activity and evaluation of the quality of scientific publications

Significant parts of the dissertation are published in two articles, according to the attached list. The first article is independent, published in a journal with impact factor (Q3) and impact rank, which is indexed by SCOPUS and Web of Science. In this article an overview analysis of the state of Bulgarian agriculture is made using the PESTLE model. The high scientific value of the article and the great scientific interest are confirmed by the number of citations – 6, as 4 of them are in indexed journals. The second article is co-authored with the research supervisor and examines the impact of the institutional environment on land relations, outlining synergistic effects. The results in the article are a certificate for the good theoretical preparation and upgrading of the PhD student's knowledge.

IX. Critical remarks, questions and recommendations to the candidate

The following remarks can be made on the submitted for reviewing dissertation work:

- I believe that it is appropriate to correct the formulated goal, as the detection of problems is also the result of analysis. In this way, the greatest weight is given to outlining the guidelines and proposals for improving the implementation of Community policy in the field of land relations in Bulgarian agriculture, and this is just one of the tasks.
- Given the good theoretical training, in the rich literary review of economic schools, trends and opinions of authors, I expected to better highlight the personal opinion of the author and his more definite opinion on the main examined categories.
- On the basis of the competent in-depth analysis of the complex socio-economic processes in agriculture, the conclusions and summaries can be enriched and expanded, because it is there that the results of the research stand out.

I would like to make a recommendation to the author - to continue researches on this complex and enduring issue, to upgrade and deepen the results achieved in the direction of how the new European green policies and regulations (EU Green Deal) will affect agricultural development and land relations in the country.

CONCLUSION:

In the presented scientific work, dedicated to a topical and significant problem for Bulgarian agriculture, the author demonstrates in-depth theoretical training, demonstrates skills to analyze complex socio-economic processes, to summarize and to propose constructive solutions. I consider that the presented scientific study on "Land relations and the influence of the institutional environment on Bulgarian agriculture" meets the requirements of Law for the Development of the Academic Staff and the Regulations on the terms and conditions for obtaining scientific degrees and holding academic positions in the Agricultural Academy, which gives me reason to evaluate it POSITIVELY.

Based on the above, I propose to award **Mihaela Mihaylova Mihaylova** the educational and scientific degree "**Doctor**" in the professional field 3.8. Economics, scientific specialty "Economics and Management (Agriculture)".

Date: 9.03.2022

Заличено на основание ЗЗЛД

REVIEW PREPARED BY:

(Prof. Dr. Nina Koteva)